

**Ернар Есімқұлов, Алмасбек Шағырбай,
Лескен Шыңғысбаев (Алматы, Қазақстан)**

ЖАСӨСПІРІМ КЕЗЕҢДЕГІ ДІНДАРЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада жасөспірімдік кезеңдегі діндарлықтың қалыптасуы, діни ұстанымдағы өзгерістер қарастырылады. Діндарлық деңгейінің өзгеруіне әсер ететін әлеуметтік, психологиялық факторлар, олардың діни ұстанымды айқындаудағы орны көрсетілген. Жасөспірімнің діни әлеуметтенуіне отбасының, қатарластардың, үлгі ретінде тандалған тұлғалардың әсері және бұрыс әлеуметтенудің себептері анықталған. Жасөспірімнің сезіміндегі құбылу, жаңа нәрселерді байқап көруге деген қызығушылық, еркіндікке деген құмарлық сынды өзгерістердің діндарлыққа ықпалы, діни ұстанымдарға деген ықпалы көрсетілген. Діннің қазіргі қоғамдағы жасөспірімдер кезігетін қиындықтарды еңсеріп, қоғамнан өз орнын алуына, тұлғасын қалыптастыруына тигізер әсеріне талдау жасалған.

Түйін сөздер: жасөспірім, діндарлық, діни тұлға, діни бірегейлік, әлеуметтену, урбанизация.

Кіріспе

Тұлға – ғұмыр бойы биологиялық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан өзгеріп отырады. Бұл даму кезеңдері балалық, жасөспірімдік немесе жастық кезең сынды бірнеше кезеңге бөлінеді. Әрбір кезеңнің өз ішінде бірнеше бөлімі бар. Адам өмірінің қалыптасуы тұрғысынан үш кезең өте маңызды. Тұлғаның даму кезеңдеріне сәйкес оның қоғамдық құбылыстар мен объектілерге бағытталған ұстанымы өзгеріп отырады. Бұл өзгерістерде тұлғаның танымдық, эмоциялық тұрғыдан дамуы, физиологиялық және психологиялық құрылымындағы өзгеріс, тұлғалық мінез-құлқы мен білімі маңызды рөл ойнайды.

Зерттеудің әдіснамасы

Мақалада жасөспірім шақтағы діни ұстанымның қалыптасуы мен айқындалуы дінтанулық тұрғыдан қарастырылады. Зерттеу барысында сипаттау, түйіндеу, саралау, контент-талдау сынды ғылыми әдістер мен тәсілдер қолданылды.

Жасөспірімге отбасының ықпалы

Тұлғаға ықпал ететін алғашқы әлеуметтік орта – отбасы. Сүйіспеншілік, жанкештілік, қайғы мен қуанышты бөлісу, жәрдемдесу

секілді құндылықтармен қатар діннің іргетасы да отбасыда қаланады. Тұлғаның қалыптасуында ұрпақтар сабақтастығы – діни ұстанымның өзгеруіне әсер ететін факторлардың қатарына жатады. Осы тұрғыдан алғанда ата-ана жасөспірімге барлық қырынан ықпал етеді.

Эриксонның [1984] пікірінше отбасыда сенімнің болуы баланың құдайға деген сеніміне де әсер етеді. Отбасыда осы тәжірибені басынан өткермеген бала құдайдың сүйіспеншілігін сезінуде, сол арқылы діни сенімге ие болуда қиындыққа кезігеді. Зерттеулер нәтижесіне қарасақ балалар мен жастардың отбасыдан алған тәрбиесінің арасында әділдік, дәстүрге деген құрмет және дінге бағыныштылық алғашқы қатарда орын алады. Олардың діни әлеуметтенуінде және белгілі бір діни ұстаным қалыптастыруында ата-ананың діни ұстанымдары үлгі ретінде алынады.

Отбасы институты жасөспірімнің діни сенім, құлшылық пен іс-әрекетіне әлеуметтену жолымен ықпал етеді. Ата-ана бір дінге сенсе діни ұстанымдарын балаларына да береді. Консервативті отбасылар балаларын өз діни бағытының сенімі мен дәстүріне сай тәрбиелейді. Сонымен қатар ата-анаға жақын болу сезімі – жасөспірімнің бір діннен басқа дінге өту мүмкіндігін де азайтады. Ата-ана балаларына, ерлі-зайыптылардың бірі екіншісіне ықпал етіп жатады. Олардың діни таңдауға деген ықпалы симпатия деген ұғыммен түсіндіріледі. Өйткені адамдар діни қызметке немесе жамағаттың жиынына жақсы көрген адамдарын қуанту мақсатымен де қатысуы мүмкін [Darren & Christopher 2006]. Отбасының діни әлеуметтенудегі орнында отбасының әлеуметтік-мәдени деңгейі, отбасының үлкен немесе шағын болуы, бауырлар арасындағы қатынас пен отбасының ата-апа, аға-жеңге сынды өзге де мүшелерімен қатынас секілді өзге де әлеуметтік факторлардың да ықпалы бар. Отбасының діндарлығы балалардың тек діни әлеуметтенуіне емес, жалпы қоғамға деген ұстанымына да әсер етеді.

Балалық шақ алғашқы және негізгі діни әлеуметтену тәжірибесі қалыптасатын кезең. Бұл кезеңде баланың танымдық және саналық тұрғыдан жетілуіне қарай діни ұстаным мен әрекеттері де қалыптасады. Баланың діни бағытының айқындалуында ата-ананың орны ерекше. Тіпті отбасы балаға діни сенім мен құлшылықтарды үйретіп, ондағы діни сенімнің қалыптасуын қамтамасыз ететіндігі секілді, баланың діннен алыстауына және діни сенімінің тұншығуына да себеп болуы мүмкін. Өйткені кейбір зерттеушілердің пікірінше ата-ана балаға қатысты қандай ұстанымда болса да дұрыс ұстаным көрсете алмайды. Ата аналардың ешбірі де баласының барлық қалауын білмейді және олар қажет еткен қарым-қатынасты жасай алмайды [Гидденс 2004].

Дін әлеуметтануындағы функционалистік теория бойынша жастардың қоғамдық өмірінде діннің әлеуметтік интеграцияны, әлеуметтік

жәрдемді және әлеуметтік бақылауды қамтамасыз ету, жатсынудың алдын алу, әлеуметтік өзгерістің жағымсыз әсерінен қорғау, дүниеге деген көзқарас, сенімділік пен қоғамға мүшелік сезімін беру, күмәндердің, шешімсіздіктің, стресс пен қорқыныштың жойылуына әсер ететін функциялары бар. Алайда жастардың діни және қоғамдық өмірінде діннің осындай функциясына қарамастан жас буынның қоғамда орын алған өзгерістерден міндетті түрде әсерленуінің нәтижесінде олардың әлеуметтік ортасымен келіспеушілігі мен үйлесімсіздігі артқан.

Бұрыс әлеуметтену мен интеграция – жылдам даму, урбанизация, жұмыссыздық, әлеуметтік-экономикалық деңгейдің алшақтығы, бұқаралық ақпарат құралдарындағы өзгерістер, жаман әдеттер т.б. факторлар жастардың өз ортасымен қайшылыққа түсу деңгейін арттырған. Осылайша қоғамдық өмірде қақтығыс пен үйлесімсіздікке түскен жастарда жаттану құбылысы кең тарап, бұл жастар қоғамда жаңа топтарды қалыптастырған. Функционалдық көзқарас бойынша жас буынның қақтығыс пен үйлесімсіздік мәселесі әлсіз, бұрыс діни әлеуметтену мен бірігудің нәтижесінде пайда болған.

Балалардың діни әлеуметтенуі әдетте діни тәрбие, қоғамдық қарым-қатынастың нәтижесінде жүзеге асады. Діни тәрбие отбасы мүшелері, мектептегі ұстаздар, күнделікті өмірде қарым-қатынасқа түсетін кісілер, жақын туыстар мен бұқаралық ақпарат құралдары тарапынан беріледі. Қоғамдағы дағдылар күнделікті өмірде және бұқаралық ақпарат құралдарында орны ерекше немесе танымал тұлғаларды үлгі ретінде алу арқылы қалыптасады. Айнаға қараған кезде кісінің өзін түзейтіндігі секілді, іс әрекетінде де айналасынан алған жауапқа сай қадам жасайды. Сол себептен балалар ұстаным мен дағдыларды адамдардың үйретуімен немесе үлгіге алынған кісіге еліктеу яки айналадағы кісілердің айна қызметін атқару арқылы игереді. Ал әлеуметтену үдерісі балалық шақпен шектелмей, ғұмыр бойы жалғасады.

Жасөспірім кезең – бұралаңы көп кезең. Олардың басынан өтетін қиындықтар белгілі бір қоғамда ғана емес, әртүрлі мәдениеттер мен заманда да азды-көпті кездесетін құбылыс. Сонымен қатар бұл мәселелердің күрделілігі мен көбеюі соңғы ғасырларда тіптен шарықтау шегіне жеткендей. Өзін тану, таныту, қоғамдағы рөлі мен өмірдегі мақсатын айқындау тұрғысынан жастардың үлкен қиындық пен ізденіске кезігеді. Бұл мәселенің кең таралғаны жайлы мамандар арасында бірауыздан келісім болғанымен, нәтижесінің бағалануында пессимистермен қатар оптимистер де бар.

Тұлға қай уақытта, қай жерде болмасын отбасы, білім, экономика, саясат, дін мен бос уақыттарды өткізу кезінде әртүрлі топтардың ішінде өмір сүреді. Бұл топтар барлық әлеуметтік ғалымдар тарапынан қоғамдағы негізгі топтардың арасында саналады. Адамдар барлық қажеттіліктерін

осы топтардың ішінде қамтамасыз етеді. Әр қоғамда көптеген жасөспірім мен балалар өздерінің қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін отбасында, мектепте, жұмыс орнында, спорт үйірмелерінде, мешітте әртүрлі іс-әрекеттер жасайды.

Жасөспірім – отбасы, мектеп, жолдастар, қоғамдық және діни институттар арқылы әлеуметтену үдерісін өткереді. Осы кезеңнің алғашқы жылдарындағы діни әлеуметтену үдерісінің нәтижесінде діни тақырыптарға қызығушылық басталады. Бұл кезеңде әлеуметтік ортадан үйренген діни сенімді біртіндеп қабылдай бастайды. Ол үшін жастардың балалық кезеңдегі пассивті деңгейінен құтылып, діни өмірдің ішінде өзіне тән рөл иеленіп, белсенді үдерісті басынан өткергені байқалады. Алайда жастар бұл діни әлеуметтену үдерісінде өзін қоршаған ортамен қайшылық пен үйлесімсіздікке түседі. Отбасының ішіндегі буындар арасы мен қоғамдық институттармен болған қақтығыс жастық кезеңде кезіккен маңызды мәселелердің қатарына жатады.

Жасөспірімнің түр-тұлғасындағы өзгерістердің діндрлыққа әсері

Жастардың оның ішінде жасөспірімдердің діни өмірі мен іс-әрекетін ғылыми әдістермен түсінуге деген қызығушылықтың өткен ғасырдың бастарына дейін созылған тарихы бар. Ол кездері АҚШ-тық кейбір ғалымдар (мәселен Д. Старбак пен С. Холл) ең алғашқылардың бірі болып сауалнама формаларын дайындап, жастардың өз ауыздарынан ести отырып, олар басынан өткерген кейбір діни тәжірибелердің жүйелі сипатын көрсетуге тырысқан. Бұл зерттеушілер жастардан жоғары деңгейде дінге деген ықылас көрумен қатар, діни шешімсіздік, күмән, ізденіс пен осыған байланысты діни өзгерістің елеулі көріністерін де байқаған. Кейінгі зерттеулер де осындай бағыттағы нәтиже көрсетті. Осыған қарай отырып жасөспірім немесе жастық кезең діни ізденіс пен таным қалыптасатын, дәстүрлі құндылықтарға қарсы сын, күмән мен сенімсіздік дінге қызықпаушылық немесе діни топ немесе жамағаттың ішінде өзін толықтай дінге арнау сынды іс-әрекет бар екендігі анықталған. Оның себебі жасөспірім кезеңде тұлға сан қырынан маңызды өзгерістерді басынан өткереді. Оларды былайша жүйелеп көретуге болады.

1. Жасөспірімнің сезімі құбылып тұрады. Сезімінде тұрақтылық болмайды. Біраз уақыт бұрын бақытты әрі шат-шадыман көңілде отырып, лезде мұңайып қалуы мүмкін.

2. Дауыс ырғағы мен қылықтарының өзі бұрынға қарағанда сезімін айқындап тұрады.

3. Бұл кезеңге кірген тұлғаның қиялы бұрыннан бетер ұшқыр бола түседі. Оны шынайы өмірден барған сайын алыстатуы да мүмкін.

Жасөспірім әдетте өз болашағына қатысты жоспар құрып, қиялдайды. Болашағына қатысты қиял әдетте екі тақырыпты қамтиды. Олар: болашағы қалай өзгереді және бұл өзгеріс кезеңінде қарсы жынысқа деген ұстанымын қалай қалыптастырғаны дұрыс?

4. Жасөспірім ара-тұра жалғыз қалғысы келеді. Бұл қалауын айналасындағыларға да білдіреді. Сол себептен бөлмесіне кіріп, жалғыз қалғысы келетінін айтса аса уайымдаудың қажеті жоқ. Бұл қалыпты құбылыс. Өйткені оңаша қалып, күнделікті іс-әрекетіне есеп береді.

5. Жасөспірім кезеңде тұлға әдетте өзін шаршаңқы сезінеді. Сондықтан жұмыс істеуге құлық таныта бермейді.

6. Жасөспірім бұл кезеңде физиологиялық тұрғыдан жылдам өзгерістерді өткеретіндіктен көпшілік ортадан тартынуы мүмкін. Өзін жасыру және бұл өзгерістерін сыртқа жария етпеу сынды ұстаным да жиі байқалады.

7. Бұл кезеңде жасөспірімде жаңа нәрселерді байқап көруге деген қызығушылық артады.

8. Жасөспірім кезеңдегі тұлғаның ең жақын адамдарының басында жолдастары келеді.

9. Бұл кезеңде жасөспірім көзге түсуге, мақтау естуге құмар болады. Аталмыш қажеттілігін отбасының ішінде ала алмаса басқа отбасы топтарына жүгінеді. Отбасы бұл жайтты ескеріп, соған сай әрекет жасағаны жөн.

10. Жасөспірім кезеңде беделді тұлғаға қарсы шығу, сөз тыңдамау, сынау, қателік табу сынды нәрселер қалыпты жайт. Даму кезеңінде ата-ана тарапынан кейде бала, кейде ересек секілді қабылданған тұлға қай кезде қандай әрекет жасау керектігін біле бермейді. Жылдам өскеніне, жыныстық және эмоциялық тұрғыдан дамуына ілесе алмай рухани дағдарысқа түсуі мүмкін [Ihsan, 2014]. Осы жерде айта кетерлігі ересектер жасөспіріммен қарым-қатынаста сақ болғаны жөн. Жасөспірімге сүйіспеншілігін білдіріп, сенетіндігін көрсету, назар аудару оның тұлға ретінде қалыптасуын жеңілдетеді. Өйткені жасөспірім бір-біріне қайшы сезімдерді басынан өткеріп жатады. Ересектер үнемі осы жайтқа дайын болып, қажет шараларды жасау керек

Ғалымдардың тұжырымынан көргеніміздей жасөспірім кезеңде рухани және физикалық тұрғыдан осындай өзгерістер болады. Әлбетте жасөспірімнің жан дүниесіндегі өзгерістер оның діни ұстанымдарына, дінге деген көзқарасына әсер етіп, харизматикалық тұлғаларға деген қызығушылық тудыруы мүмкін. Ешкіммен сөйлескісі келмейтін кездері жаратушыға мұның шағуы да жиі орын алады. Өз тұлғасындағы өзгерістердің түсіндірмесін діни әдебиеттер оқу арқылы түсінгісі келетін жайттар да кездеседі. Яғни жасөспірім кезеңге қадам басқанда орын алған

физикалық, рухани өзгерістер оның өзіне қатысты белгелі бір көзқарасқа ие болуына себеп болады. Өйткені жасөспірім – өскенін, балалықты артқа тастағанын жақсы түсіне бастайды.

Жасөспірім физикалық тұлғасына қатысты пікір мен ойға ерекше мән береді. Өзгелер бұл мәселеге қатысты ашық пікір білдірмегенімен олардың көзқарасынан, іс-әрекетінен мағына шығаруға тырысады. Осылайша физикалық тұлғасындағы өзгерістермен қатар басқалардың бағалауы да оның тұлғасын қалыптастыруда айтарлықтай ықпал етеді. Сондай-ақ бұл бағалаулар оның сезім, түсінік пен іс-әрекеттеріне де әсер етеді және тұлғалық тұрғыдан дамуына жағымды яки жағымсыз әсер береді. Сол себептен бұл кезеңде өзгелердің бағасы ерекше ықпал етеді. Өз-өзіне «Түр-түрпатым қандай, мен қандаймын?» деген сұрақтар қоюы да мүмкін.

Жасөспірім кезеңде тұлғалық ізденісте жауабын табуға тырысқан сұрақтардың арасында «Өмірдің мәні неде? Қалай өмір сүрген дұрыс? Өмірдегі мақсатым не?» сынды өзінің өмірге деген көзқарасына бағытталған сұрақтар болатын дүниеге деген көзқарас кейбір сенім мен құндылықтарды қалыптастыруға ықпалды болатын «Адам қайдан келді? Қайда барады?» деген сұрақтар да оның өз-өзін табуына айтарлықтай үлес қосады. Осылайша жас өз-өзіне, басқаларға, өмірге т.б. нәрселерге деген көзқарасы мен ұстанымын білдіретін өмір философиясын қалыптастыру қажеттілігін сезінеді. Бұл қажеттілікті қамтамасыз ету үшін ол дін мен идеологиямен танысуға мәжбүр болады. Себебі жастың қойған сұрақтары осы екеуі қарастыратын тақырыптардың аясына кіреді. Дін мен идеология тұлғаға дүниеге деген көзқарас, өмір салтын ұсынатындықтан тұлғаның қоғам мен әлем арасында өз орнын алуына септігін тигізеді.

Жасөспірімнің өз-өзін іздеуінің басқа бір нәтижесі де абстрактілі ойлау қабілетіне ие болу. Балалық шақтағыдай өзіне жақсы немесе жаман деп айтылған нәрсені қабылдай беретін түсініктің орнын, оқиғалардың себебін, түп негізін зерттейтін және білетін сана иеленеді. Осы зерттеу жасөспірімнің кейбірінің дінмен танысуына, таныстары одан ары жақындай түсуіне себеп болады. Жасөспірім абстрактілі ойлау қабілетін қолдана отырып, ата-анасының іс-әрекетіне сыни көзбен қарай бастайды. Олардың дұрыс деген нәрселерінің әрдайым дұрыс бола бермейтінін көреді. Қате ұстанымдарын бірден біліп, қарама-қайшылықтарды сезіп, үлкендермен пікірталасқа түсуі де мүмкін [Atalay 2019]. Діннің өкілі ретінде дін талаптарын орындамайтын ата-ана оның діни ұстанымын өзгертеді. Нәтижеде діндарлығы әлсіреп, өзіне тән ахлақ түсінігін, құндылықтар жүйесін қалыптастыруға тырысады. Бұл ахлақ түсінігі мен құндылықтарға ие болуға деген ұмтылыс сонымен қатар оның таңдайтын мамандығы тұрғысынан да маңызды. Өйткені жасөспірім өзі қалыптастыратын ахлақ пен өмір түсінігіне сай, адамдарға қызмет етуді мақсат еткен мамандық

таңдауды қалайтыны секілді, төте жолмен байлыққа кенеліп, рахат өмір сүретін мамандық таңдауды да ойлайды. Осы тұрғыдан алғанда жастың абстрактілі ойлау қабілеті бірқатар сұрақтар туындатып, бұл сұрақтардың нәтижесінде өзіне тән бір түсінікпен, мамандық таңдау сынды тұлғасын құрайтын маңызды мәселелермен кезіктіреді. Сол себептен жасөспірім кезең – жастың санасын қалыптастырып, оны балалық кезеңнен өзгеше ізденістерге алып барады. Міне осы кездегі ізденістер оны өмірдің барлық қырына қатысты түсініктеме беретін дінмен жақыннан таныса түсуіне әсер етеді.

Жасөспірім өзін жақсырақ танып, түсініп тәуелсіз болуға тырысады. Сонымен қатар жасөспірімнің ақыл-есінің толысуы – болып жатқан оқиғаларды жақсырақ түсінуіне, өзіне және ортасына қатысты жақсы баға беруіне себеп болатындықтан, бұған байланысты жастың балалық кезеңіндегі тұлғасын, ата-анасымен болған байланысын сүзгіден өткізуге әсер ететіндіктен, санадағы өзгерістердің барлығы да тәуелсіз болуында маңызды орын иеленеді. Санадағы өзгерістердің нәтижесінде балалық кезеңіне тән кейбір сипаттарды қалдырып, кейбіреулерін ұнатпайды. Өзіне жаңа сипаттар иеленуді дұрыс көреді. Олар алғашында өзінің қатарластары, жолдастары, отбасынан мүшелерінен тыс ұстаз, спортшы, әртіс, саясаткер немесе көшбасшы болуы мүмкін. Әсіресе айналасында болып жатқандарды түсіну, мән беру және белгілі бір көзқарасқа ие болу тұрғысынан идеология мен дінді де өзіне үлгі ретінде алуы мүмкін [Mardin 2012, 24 б.]. Дінге тікелей жүгінбегенімен, отбасылық, мәдени және әлеуметтік іс-әрекетінде тұлғаға діни құндылықтар әсер етпей қалмайды. Жасөспірімге отбасыда дінмен бірге сүйіспеншілік, құрмет, жанкештілік, көмектесу, бөлісу сынды құндылықтарды үйренеді. Яғни отбасы діни құндылықтардың саналы және қалаумен болатын сақтаушысы. Олардың өмір сүруін өзінің құрылымдық жүйесінің сақталуы ретінде көреді және соны қалайды. Сол себептен жастардың отбасыдан алған дағдыларының арасында туралық, дәстүрге құрмет пен дінге бағыныштылық бар. Бұл сонымен қатар өзге де қоғамдарда болғаны секілді діни өмірдің ең маңызды бастауының отбасы екендігін, бала мен жастың діни әлеуметтенуінде және белгілі бір діни бағыттың қалыптасуында ата-ананың діни ұстанымының да үлгіге алынатынын көрсетеді.

Жасөспірім – өзі ұнатқан тұлғаларды үлгі ретінде алып, іс-әрекетінде, ойында соған сай болуға тырысады және бұл бірігу әрекеті жастың өзіндік тұлғаға ие болғанынша жалғасын табады. Ата-ананың ықпалынан құтылуға деген ұмтылыста біреулерді үлгі ретінде алу сонымен қатар оның әлеуметтенуіне де ықпал етеді. Қоғамның ішіндегі рөлін, орнын бекіту үшін ұмтылыс жасауына да әсер етпей қоймайды. Осылайша жас өзі ішінде өмір сүретін қоғамның бір мүшесі ретінде ол қоғамда белгілі

бір жер және рөл алу үшін барын салып, қоғам ішінде өзін көрсетуге, өз шекарасын бекітуге, кім екендігін, неге сенетіндігін, нелерді құрметтеп бағынатынын, мақсатының не болуы керектігін қорыта айтқанда қоғамнан өз орнын табуға тырысады. Бұл әрекеттің нәтижесінде өз тұлғасын қалыптастыруға тырысып, қоғамның бір мүшесі ретінде өз рөлін бекітетін бірқатар жауапкершілік алып, қоғамның бір мүшесі болады.

Жоғарыда да айтып өткеніміздей жасөспірімнің бойында орын алған физикалық және рухани өзгерістер – өз жаратылысының мәніне баруына және тәуелсіз болуға деген ұмтылысын тудырады. Дербестікті қалауының көрінісі ретінде қоғамға сіңісуге деген ұмтылыс – жастың жаңа тұлғаға ие болуы үшін оны ізденіске алып баратын факторлардың қатарына жатады. Осылайша жас өзінің кім екендігін іздеу арқылы діннен жауап күтетін де жайттар кездеседі.

Жасөспірім – алдымен өзінің мектептегі достарына сіңіседі. Оларға ұқсауға тырысады, өзін олармен салыстырады. Жолдастарының киімін, сөйлеу тәрізін біраз уақыт өзіне алуы да мүмкін. Алайда бұл жолдастары және айналасына еліктеу емес. Ол осы әрекетімен өзіне басқалардың іс-әрекетін аз уақыт үлгі ретінде алып, белгілі бір топта, қоғамда рөл иеленуге, өз бірегейлігін қалыптастыруға тырысады. Бұны өз менін жоғалту деп түсінбеген жөн. Өйткені Штомпка [2005, 154 б.] айтқандай жаппай жасалатын әрекетте де адам өзінше қадам жасайды. Кез-келген тұлға бұл кезде өзінің жеке мақсаты үшін, түсінігі мен парасат пайымына сай әрекет етеді. Ол өзіндік тұлғаға ие болу үдерісінде жиі-жиі жаңа үлгілерді негізге алады. Бұл үлгілер жастың бойында өзіне тән киім, іс-әрекет, сенім мен дүниеге деген көзқарас қалыптастырып, таңбасын қалдырып, бұл таңбалар бір жағынан тұлғасын қалыптастырса екінші жағынан тұлға мен қоғам арасындағы барлық қатынастардың негізі болған жауапкершілік сезімін күшейтеді.

Жасөспірімдер балалық кезеңді артқа тастағанымен, әлі толық есейе қоймаған. Айналасындағы кейбір оқиғаларды қабылдай алмай, қайшылық туындап жатады [Массионис 2004]. Бұл кезеңде отбасымен қатар мектептегі сыныптастардың ықпалы арта бастайды. Үш-төрт жасынан бастап, үйренген діни негіздерді өмірінде іске асыруға және сондай ғұрыптарды үнемі жасауға әдеттенеді. Алайда бұл кезеңнің соңына дейін әлі де үлкендерге еліктеуін жалғастырады. Отбасыда дінді ұстану баланың діни тұрғыдан дамуына да әсер етеді. Ата-анамен құлшылық жасау, топтық рәсімдерге қатысу, бірге дұға жасау баланың діндарлығының артуы үшін өте маңызды. Бала осы кезеңнің соңына таман өзінің ақылының толысуымен ер жеткен адамның құдайға деген ұстанымына ие болады. Сондай-ақ өмірден мән мен мақсат іздеген жас үшін дін – оның тұлғасын қалыптастыратын және дүниені түсіну қажеттілігін қанағаттандыратын қызметімен маңызды рөлге ие. Дәстүрлі

діни міндеттерді орындамағанымен дүниеге деген көзқарас, өмірге деген ұстаным тұрғысынан діни бағыттан әсер алған жастардың саны аз емес. Өмір салты мен зайырлы қоғамдық жүйенің талаптарын орындауда айтарлықтай айырмашылық көрсетпегенімен, сөз жүзінде болса да діндар жастарды көп кезіктіруге болады.

Ауылдан қалаға қоныс аудару үдерісінің жылдам артуы мен көпшілігін жастар құрауы – жастардың тұлға ретінде қалыптасуында бірқатар мәселелермен кезіктіріп, рухани дағдарыстың туындауына әсер етеді. Себебі ауылда дәстүрге деген бағыныштылық өзінен бұрынғы бұрыннан жеткен құндылықтарды дәл сол күйі талас-тартыссыз қабылдау, егіншілік және мал шаруашылығымен айналысуының нәтижесінде тұлғаның мамандық рөлдерінің айқын болуы – ауылдан қалаға қоныс аударудың нәтижесінде жастар қалада кездесетін мәселелер тұрғысынан өте маңызды. Өйткені қалада ауылдағыдай дәстүрлі өмір салты емес жеке өмір сүрудің алға шығуы әлеуметтік мобилизацияның көптігі және мамандық рөлінің ауылға қарағанда белгісіздігі – жастың желдің ағысымен кетуіне жол ашады. Сол себептен ауылдық жерден қалаға қоныс аудару оқиғасының жылдам орын алуы тұлға дағдарысының қалыптасуы мен артуын құрайтын бір фактор ретінде қарастырылады. Сонымен қатар қалада адамның көптігінің себебін тығыз қоныстану бар. Бірақ көпшілік жағдайда олар қанша жақын қоныстанғанымен, бір-бірін тани бермейді. Басқаша айтқанда қалада физикалық қатынастар жақын болғанымен, қоғамдық қатынастар алыс, тіпті уақыт өткен сайын алыстап барады. Қаланың өміріне тән шарт – өзіне тән адам типі мен түсінігін қалыптастыру [Celaleddin 2002, 33 б.]. Тіпті Зигмунд Бауманның айтқаны секілді заманауи қала өмірін танып-білу қиын. Оны анық көру де мүмкін емес. Өйткені қалаға көшіп келушілер беймәлім нәрсенің қатарын көбейтеді. Олардың белгілі бір жағдайда қандай ұстаным білдіретініне сенімді емессіз. Бұның бәрі де «бөтенге» деген қауіпті күшейтеді [Бауман 2005]. Өзара сезім мен бауырмалдық байланыс жоқ тұлғалардың ортақ мекенде бір-біріне жақын өмір сүруі – тұлғалардың бойында өзін жоғары көрсету сезімін, басқаларына қиянат жасау, бір-бірінен алыстау және тартыну секілді ұстанымдарды жарыққа шығарады. Жасөспірім – әбден күрделенген осындай қоғамдық қатынастарда кедергілерге, жалғыздыққа душар болады. Көп адамның шағын жерде тұруы сонымен қатар рухани қысымға және психологиялық бұзылуға алып барады. Қалада суицид оқиғаларының көп болуы, ақыл мен рухқа қатысты аурулардың көп болуы мен адам санының көптігінің арасында бір байланыс бары анық. Әлбетте бұның барлығы да әлеуметтену әрі тұлға ретінде қалыптасу үдерісін өткерген жасөспірімге, оның ұстанымдарына, нақты айтқанда діни ұстанымдарына әсер етпей қоймайды.

Қорытынды

Дін – жасөспірімдерге әлеуметтік қолдау беріп, аномия мен жаттанудың алдын алып, қоғамдық өзгерістің жағымсыз әсерінен қорғау, дүниеге деген көзқарас сыйлап, тұлға ретінде қалыптастыру сынды функциялар атқарады. Дін сонымен қатар қоғамды бақылауға алатын қызметі де бар. Қоғамда діни сенім мен құлшылыққа байланысы әлсіз жастарды бақылауға алып, бағыттайды, тіпті оларға әртүрлі «жаза» береді. Жасөспірімнің іс-әрекетін бір ізге салатын дін – қорқыныш, күйзеліс, рухани дағдарыс сынды келеңсіздіктерді жоюда да ықпалы зор қоғамдық институт. Тұлғалар мен қоғамдарды бір-бірінен ерекшелейтін және бір-біріне ұқсататын бірқатар факторлар бар. Олардың бір-біріне ұқсас іс-әрекетке алып баратын ортақ іс-әрекеттері болғаны секілді, әр тұлға адам болу тұрғысынан бірдей шектеулерге ие. Барлық адамдардың сезім мүшелеріне, ақылға ие болуы, бір физикалық және әлеуметтік ортада өмір сүруге мәжбүр болуы оларға ортақ сипат береді. Сонымен топтың топ болуы үшін ұқсастықтармен қатар айырмашылықтар да болуы тиіс. Дін – жасөспірімдер тобының құрылымдық және мәдени ерекшеліктерін қолдайды. Жастыққа тән ережелер мен қағидаттарды бекітіп, бұрыс әрекеттердің алдын алады. Сол себептен дін жастар арасындағы байланыстың күшеюін һәм топтың құндылықтары мен нормаларының жалғаспалылығын қамтамасыз етеді. Діннің осындай функциялары арқылы жасөспірімнің діни әлеуметтенуі мен әлеуметтік интеграциясы қиындықсыз жүзеге асады. Жасөспірім шақтағы түр-тұлғасы мен мінез-құлығындағы өзгерістерді оңай өткеруіне белгілі бір деңгейде ықпал етеді. Сонымен қатар жасөспірімге тән өзгерістер оның дінге деген құлшынысын әлсіретіп, қоршаған ортасының әсерімен діндарлық деңгейі төмендейтін жайттар да жоқ емес.

Библиография

- Yurukoğlu, A. 2019. 'Gençlik çağı'. 47 s.
- Celaleddin, Ç. 2002. 'Şehirleşme ve din'. Konya, Çizgi kitabevi, 33 s.
- Darren, E. & Sherkat, Ch. 2006. 'Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar'. Editörler, B, Solmaz ve Çapçuoğlu, 255 s.
- Erikson, E. 1984. 'İnsanın sekiz çağı'. 140 s.
- Çapçuoğlu, İ. 2014. 'Gençlik dönemi kimlik arayışlarının demokratik değerlerin ve iletişim becerilerinin gelişimine etkisi. Siirt univ ilah. Fakültesi dergisi'. SIIRT üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi Cilt 1, №2, ss. 57-76.
- Mardin, S. 2012. 'Din ve ideoloji'. 240 s
- Гидденс, Э. 2004. 'Трансформация интимности'. СПб, Питер, 122 с.
- Массионис, Дж. 2004. 'Социология'. СПб, Изд, Питер, 190 с.

Зигмунд, Б. 2005. 'Индивидуализированное общество, пер. с англ'. Под ред. А.Л. Иноземцева. М, 110 с.

Штомпка, П. 2005. Социология, 'Анализ современного общества'. М, 154 с.

Transliteration

Yorukoğlu, A. 2019. 'Gençlik çağı' [Youth]. 47 s.

Celaleddin, Ç., 2002. 'Şehirleşme ve din' [Urbanization and Religion]. Konya, s 33.

Darren, E. & Sherkat, G. 2006. 'Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar' [Recent Developments and Current Controversies in the Sociology of Religion]. Ankara, Solmaz ve Çarçioğlu, 255 s.

Erikson, E. 1984. 'İnsanın sekiz çağı' [Eight Stages of Man]. Ankara, 140 s.

Giddens, E. 2004. 'Transformatsıua intımnostı' [The Transformation of Intimacy]. SPb, Pıter, 122 s.

Çarçioğlu, İ. 2014. 'Gençlik dönemi kimlik arayışlarının demokratik değerlerin ve iletişim becerilerinin gelişimine etkisi. Siirt univ ilah. Fakültesi dergisi' [The Impact of Youth Search on the Development of Democratic Values and Communication Skills]. *Journal of the Faculty of Theology, SIIRT University*, 1, №2, ss. 57-76.

Massionis, J. 2004. 'Sotsiologıua' [Sociology]. St, Petersburg, Peter, 190 p.

Mardin, S. 2012. 'Din ve ideoloji' [Religion and Ideology]. 24 s.

Shtompka, P. 2005. 'Sotsiologıua, Analız sovremennogo obestva' [Analyses of Modern Society]. М, 154 s.

Zıgmýnd, B. 2005. 'Indıvıdýalızirovannoe obestvo' [Individualized Society]. Per. S angl. pod red, A.L. Inozemtseva. М, 110 s.

Есимкулов Е.Н., Шагирбай А.Д., Шыңғысбаев Л.

Особенности религиозности в подростковом возрасте

В статье рассматриваются формирование религиозности и изменение религиозных убеждений в подростковом возрасте. Автор раскрывает социальные и психологические факторы, влияющие на изменение уровня религиозности и указывает на их роль в определении религиозной позиции. В данной статье определено влияние семьи, сверстников, ролевых моделей на религиозную социализацию подростков и выявлены причины неправильной социализации. Автор показывает влияние изменений, которые происходят с чувствами подростков, с желанием попробовать новое и стремлением к свободе, на религиозность и религиозные позиции. В данной статье проанализировано влияние религии на формирование личности, на определение места в жизни и на преодоление трудностей, с которыми сталкиваются подростки в современном обществе.